

KRATAK PREGLED BOSANSKE KNJIŽEVNOSTI MIHAELA NAPOTNIKA IZ GODINE 1884.

JANEZ ROTAR

Kada je godine 1878. Austrijska Monarhija okupirala Bosnu i Hercegovinu, u štampi se uskoro počeo pojavljivati izraz »Nova Austrija«. Njime se označavalo zaposjednute zemlje i samim tim, na svojevrsan način i po ugledu na klasični evropski kolonijalizam, održavao se odnos podunavske Monarhije prema okupiranim zemljama »južno od Save«. Ali situacija se u ovom slučaju znatno razlikovala od klasičnih kolonijalnih odnosa evropskih zemalja. »Nova Austrija« neposredno se naslanjala na dotadašnje granice Monarhije, dok u etničkom i jezičnom pogledu granice nisu ni postojale; bile su samo političke, a djelimično i vjerske, konfesionalne. One su, međutim, bile neodredive iz različitih i poznatih razloga, a do izražaja nisu mogle jače doći ni zbog jezično-etničke ni socijalne povezanosti stanovništva.

Zanimanje za »Novu Austriju« bilo je u granicama podunavske Monarhije općenito, i naročito je poraslo prvih godina nakon zaposjednuća. Usmjeravalo se na šire domovinoznanstveno, povijesno i geografsko, odnosno uže topografsko, geološko, etnološko, etničko i vjersko upoznavanje okupiranih zemalja. Tijekom nekoliko godina nastala je čitava jedna mala stručna literatura na njemačkom, pa čak i na francuskom jeziku, a naravno i na jeziku žitelja Bosne i Hercegovine. Izrazito je mali broj djela koja se odnose na kulturnu prošlost i suvremeno stanje u okupiranim zemljama, mada je jedan od razloga i opravdanja okupacije bilo »pomaganje autohtone kulture«.

Ako je većina djela o Bosni i Hercegovini imala kao temeljni cilj otkrivati ekonomsku stranu tih zemalja, njene prirodne vrijed-

nosti i bogatstva, kao i mogućnosti iskorištavanja i uvoza kapitala, ipak su se, pored toga, gotovo redovito, bar u pozadini, pojavljivala i nacionalnopolitička pitanja.¹

Ovaj vidik prisutan je najočiglednije u pojedinim specifičnim obradama, koje nisu bile brojne, a tretiraju kulturna ili čak konfesionalna pitanja. Takav je na primjer prijevod Josipa Stadlera — historijska obrada kršćanstva u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini, koju je napisao papin podarhivar P. Bolan. Ili pak, djelo *Ein Kampf um's Recht* (vom serbischen Theologie-Professor und Hierodiamon in Karlowitz Magister Emilian von Radić, Prag 1879), u kojem se raspravlja o razvoju historijskog prava pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini. U tom djelu, prema Napotniku, govori se da je 1. neovisna bosansko-hercegovačka pravoslavna crkva legitimna kći neovisne srpske majke crkve, 2. ovisnost o srpskoj crkvi traje od propasti Pečke patrijaršije, 3. ovisnost temelji se na povijesnom razvoju bosanske crkve i na crkvenom i prirodnom pravu srpske crkve.

U red posebnih djela o Bosni i Hercegovini spada i knjižica Mihaela Napotnika *Kratek pregled bosanskega slovstva*² na svega 84 stranice. Prije no što ćemo prikazati ovo djelo, treba nešto reći o temeljnim razlozima interesiranja Slovenaca za Bosnu i Hercegovinu.

Slovinci su, kao većina austrijskih Slavena, pretpostavljali da će se pripojenjem Bosne i Hercegovine pojačati slavenski karakter Austrije. To je bilo političko »čuvstvovanje« u smislu vlastitog samopotvrđivanja, istodobno potpora u političkom planiranju što je bilo uokvireno u granice Monarhije, ukoliko se nije, u skoro iznimnim slučajevima, nadovezivalo na politički nestvarno i prvenstveno, »čuvstveno« rusofilstvo. I tako su se u tom okviru pojavljivali razni politički članci,³ dok su nacionalno i socijalno osjećanje izra-

¹ *Bosnien, das Land und seine Bewohner. Geschichtlich, geographisch, ethnographisch und social-politisch geschildert* von Amand Freih. v. Schweiger-Lerchenfeld. Wien 1879. — *Bosnien in Wort und Bild*. A. Schweiger. Wien 1879. — *Bosnien und die Nebenländer*. Schilderung von Land und Leute zwischen der Donau und der Adria. G. v. Gyurković. Wien 1879. — *Bosnien und seine volkswirtschaftliche Bedeutung für Oesterreich-Ungarn*. Carl Bücheln. Wien 1879. — *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*. C. Jireček. Prag 1879. — *Das befreite Bosnien*. P. v. Radić. Wien 1879. — *Studien über Bosnien und Herzegowina*. Elinger. Wien. — *Bosnien. Land und Leute*. A. Strauss. Wien. — *Zur bosnischen Frage. Eine Studie* vom E. Bogović. 1880. — *La Bosnie depuis l'occupation austroungroise* par M. Eduard Murbeau. Paris 1880.

² Mihael Napotnik: *Kratek pregled bosanskega slovstva*. V Mariboru 1884, str. 84, 8°.

³ Usp. Petko Luković: *Slovinci i ustanak u Hercegovini i Bosni 1875—78*. Tipkopski doktorske disertacije. Univerza u Ljubljani, 1965; Janez Rotar: *Socialna in politična misel Podlmbarskega*. Ljubljana 1969.

žavala literarna djela, obuhvaćajući u kontekstu jače ili slabije naglašenu političku misao.⁴ I jedno i drugo ukazuje na objektivnu činjenicu i vrijednost, a to je prvenstveno kritika austrijsko-njemačke politike prema Slavenima unutar Monarhije, dok bi se neki jasniji jugoslavenski usmjereni politički ciljevi, pa čak i samo razmišljanje i osjećanje, mogli otkriti u to vrijeme samo u iznimnim slučajevima.⁵

Konkretnija je bila slovenska publicistika, kad je govorila o privrednim mogućnostima, koje je tobože i Slovencima nudila okupacija Bosne i Hercegovine. Tu se radilo više o sitnim, individualnim mogućnostima, da bi se npr. umjesto preko Atlantika, osiromašeni seoski proletarijat iz Slovenije iseljavao u Bosnu i Hercegovinu, kamo ga je naročito godine 1881. usmjeravala politička uprava, obećavajući doseljenicima zemlju i alat. O bilo kakvom izvozu kapitala iz Slovenije — poput iz Češke i Mađarske — u Bosnu i Hercegovinu nije moglo biti govora jer stvarne mogućnosti za to nisu ni postojale.

Pored političke, nacionalne i gospodarske, bila je i treća motivacija interesiranja za Bosnu i Hercegovinu, a to je bila religiozna, odnosno konfesionalna. Moglo bi se reći da se pojavljivala samo u okvirima višeg i visokog klera,⁶ odakle potječe i Napotnikov povijesni pregled književnog djelovanja u Bosni i Hercegovini. Opazit ćemo da je to djelovanje bilo podstaknuto manje nacionalno-političkim, a više kulturnim interesom; dominirao je, naravno, vjerski. Religija je bila kod ondašnjeg svećenstva, posebno slovenskog, kategorija iznad nacionalne, koja je bila izrazito sekundarne prirode.

Mihael Napotnik, kasniji mariborski biskup, potekao je iz takvih interesnih krugova, ali se to iz njegove kratke povijesti ne nameće izravno, već više posredno. Na početku svoga raspravljanja on naglašava da je nastao već niz knjiga »otkako je austrijska vojska zaposjela lijepu Bosnu i ljupku Hercegovinu«, samo o književnoj povijesti »Nove Austrije nema ni do danas najneznatnijih vijesti«. Ova okolnost prisilila je autora da »upozna slovensko izobraženstvo s vrlim Bošnjacima i čilim Hercegovcima«. Unatoč velikim naporima što ih je učinio, nije mogao naći »podrobnijih i čvrćih podataka

⁴ Usp. J. R o t a r, »Die Besetzung von Bosnien und der Herzegowina 1878 — Ein Thema der slowenischen Literatur«. *Osterreich und die Südslawen*. Eisenstadt 1973, 33—51.

⁵ Ferdo G e s t r i n & Vsilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca 18. st. do 1918.*, Ljubljana 1966.

⁶ »U Sarajevu je započeo s novom godinom 1882. katolike dramiti iz štetnog, neurednog spavanja i na djelo pozivati službeni list za vrhbosansku nadbiskupiju pod naslovom *Srce Isusovo*. Uredništvo je već nekoliko puta bilo izmijenjeno. List je među vjerne katolike zacijelo već obilje dobrog sjemena zasijao da bude kiilo, cvalo i plodom urodilo. Nekoliko izdašnjih rasprava i napisa poteko je ispod pera Slovenca doktora Ant. Jegliča, kanonika vrhbosanske nadbiskupije.« *N a p o t n i k*, str. 77.

o književnom djelovanju oštroumnih Bošnjaka i bistrookih Hercegovaca« pa se stoga sam prihvatio posla i prikupljanja knjiga. I doslovno, putovao je Bosnom, došavši iz »turskog« Broda u Derventu, dalje u Doboju, Maglaj, Osovu, Žepču, pa u Sarajevo, gdje se i najdulje zadržao. U Sarajevu je Napotnik boravio zimi 1878/79, stanujući u »prelijepoj kuli Ali Paše Čengića što se nalazi na brijegu vododerne Miljacke«.

U Sarajevu je Napotnik marljivo pregledavao knjige koje je tamo dobio. Upoznao se sa štamparom Abelom Lukšićem, s prvim knjigama tiskanim u sarajevskoj vladinoj štampariji: *Naravoučenje o čoveku i njegovim dužnostima* od Đura Jovanovića, tjednik *Bosna* »na turskom i srpskom jeziku, *Sarajevski cvjetnik* i *Prvi bosansko-srpski kalendar* iz g. 1869. te *Bosansko-hercegovačke novine*. Navodi i djelo *Topographisches Lexicon Bosnien's* što ga je štampao Abel Lukšić u Sarajevu upozoravajući na to djelo kao na posebno značajno.

Napotnik navodi i temeljnu literaturu na koju se za svoj pregled oslanjao, npr. *Schematismus almae missionariae Provinciae Bosnae argentinae ordinis fratrum minorum observantium pro anno 1877*, koji, kako kaže, obuhvaća kratku povijest franjevačkog reda u Bosni; dalje se služio Šafarikom, Kukuljevićem, Klaićem i pregledavao tursko-hrvatsku gramatiku, koju je sa turskog jezika preveo, pre-radio i nadopunio sa tekstovima J. D.⁷ U Sarajevu je Napotnik pročitao ćirilicom štampano djelo *Istorija srpskog naroda* od Rusa A. Majkova. O njoj veli da obuhvaća tri dijela: najprije su objavljene kritički pisane povijesne rasprave o Srbiji, Bosni i Dubrovniku, zatim *Prvi srpski ustanak* u god. 1804, 1806. i 1809, opisan u devet narodnih pjesama, zatim *Ljetopis hercegovački* od 1851. do 1875, kako ga je sastavio Petar Prokopije Čokorilo, efimer mostarske crkve, dok treći dio predstavlja Mažuranićev ep *Smrt Smail age Čengića*.

Napotnik zauzima kritički stav prema knjizi, tvrdeći da se može odmah prepoznati da se Majkov rukovodio geslom »Srbija sve i svuda i u svemu«. Na korist srpskom sjaju i slavi za vrijeme kraljeva i careva skraćuje i smanjuje pisac moć i veličinu ostalih jugoslavenskih krajeva, tako npr. i Bosne »koja je valjda uvijek bila zavisna o srpskoj vlasti i milosti. Rimokatolicizmu djelo predbacuje da je kriv propasti srpskog i bosanskog kraljevstva«.

Što se pak tiče književne povijesti u užem smislu, Napotnikovo djelo je organizirano u tri poglavlja, i to: Starije doba, Novije doba i Jukićevi nasljednici, a dodaje još i zaključak, te pregled literaturo o Bosni i Hercegovini.

⁷ Prevodilac je Josip Dragomanović, a naslov glasi: *Kava idi Osmanije. Eseri chamei Mehmed Fuad ve Ahmed Dževdet ili Pravila otomanskoga jezika* spisali Mehmed Fuad i Ahmed Dževdet, str. 248, 8°.

U prvom dijelu razrade pisac uvodno sažeto prikazuje pojavu i ulogu franjevaca i njihovu djelatnost u Bosni i Hercegovini, navodeći ferman sultana Fati Muhameda II. kojim je g. 1463. provincijalu Angelu Zvizdoviću jamčio slobodu djelovanja i kretanja franjevaca, te obavezu pokornosti »mojim zakonima i službi mojoj«. Zatim obrađuje 19 autora, mahom franjevaca, navodi njihovo porijeklo i njihova izdanja, oslanjajući se na Kukuljevića,⁸ na djelo *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae* (Venecija 1762), gdje se u petom poglavlju nalazi popis bosanskih pisaca *Catalogus scriptorum Bosnensis provinciae*,⁹ kao i na pojedina djela samih pisaca. U prvom dijelu navedeni i obrađeni su slijedeći pisci: Matija Divković (6 djela), Pavao Posilović (2), Stjepan Markovac (4), Ivan Bandulović (1 djelo sa 10 izdanja), Ivan Ančić (4), Lovro Sitović (3), Marijan Lekušić (1 u 2 izdanja), Jerolim Filipović (4), Marko Dobretić (1), Filip Lastrić (7), Grgo Ilić (3), Augustin Miletić (3), Stipan Marijanović (2), Ambrož Barišić (1), Mihovil Cuić (1 rkp.), Stjepan Matijević (0), Tomo Babić (1 u 6 izdanja) i dodaje još Đura Križanića¹⁰ s opširnim opisom života i djelovanja budući da je »Bošnjak iz kotara Dubice u turskoj Hrvatskoj«.

Napotnik po svojoj prilici ne navodi ništa što danas u literarnoj historiji ne bi bilo poznato. Zanimljiv je kriterij izbora imena: polazio je od porijekla u Bosni ili u Hercegovini, ili pak od djelovanja na tom području, makar su djela nastala i bila objavljena drugdje. Time je donekle povećao broj imena.

Novije doba zahvaća svega tri imena, a to su: Sima Milutinović, Pavao Karano-Tvrtković i Ivan Fr. Jukić; prvi je obrađen na 3, drugi na svega pol i treći čak na 9 stranica. Iako Napotnik smatra Jukića začetnikom novoga doba u bosanskoj literaturi ipak je na prvo mjesto stavio Simu Milutinovića, o kojemu piše zanimljivo i sa simpatijama, oslanjajući se na Šafarika¹¹ i na *Bosansko-Hercegovačke novine 1879*, br. 46—48, gdje je objavljen feljton o Milutinoviću. Od »hrišćanskih pisaca« pored Milutinovića »neka je spomenut i Pavao Karano-Tvrtković, grčko-istočni svećenik u Bosni. Sakupio je stare povijesne spomenike i izdao ih u Beogradu 1840. pod naslovom *Srpski spomenici ili stare risovulje, diplome, povelje i sno-*

⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*. Dio prvi. Zagreb 1860.

⁹ Tu dodaje Napotnik ovu vlastitu pribilješku: »Ovdje da zapišem velevažnu napomenu koju sam čitao u rukopisu »Jedan prinesak književnom kretanju u Bosni« što ga čuva vlč. g. Franc Danko, vojni kurat u Mariboru, napomenu naime da je neki Ivan Tomašić, manji brat, dovršio u nekom bosanskom samostanu »Kratku dogodovštinu kraljevine Hrvatske« na latinskom jeziku, što se nalazi kao manuskript u domaćoj biblioteci kneza Auersperga u Ljubljani« (25). Slična napomena nalazi se i na strani 73 Auersperška biblioteka danas se nalazi u Kongresnoj biblioteci u SAD.

¹⁰ Imena su zapisana kao u Napotnikovu *Pregledu*.

¹¹ P. J. Šafarik's *Geschichte III*. »Das serbische Schriftthum«. Prag 1865.

šenja bosanski, srpski, hercegovački, dalmatinski i dubrovački kraljeva, careva, banova . . .« Napotnik, dakako, ne zna za svojedobnu polemiku oko autorstva ovoga zbornika, ali ga smatra »nadasve značajnim pošto se u njemu nalazi prva zbirka ćirilicom pisanih dokumenata bosanskih vladara od povelje Kulina bana iz god. 1189. do god. 1463.« to jest do fermana Fati Muhameda II. Iz ovoga djela crpili su, kako kaže Napotnik, Rus Majkov, Hrvat Kukuljević i Bošnjak Ivan Jukić.

Osobito opširno obrađuje Napotnik Ivana Jukića navodeći i brojne stihove iz Martičeve biografije. Značajan je zaključak da odsad književnost u Bosni i Hercegovini napušta uske crkvene okvire.

Od imena što se obrađuju u poglavlju *Jukićevi nasljednici* (Marijan Šunjić, Martin Nedić, Petar Bakula, Angjeo Kraljević, Paskal Buconjić, Antun Knežević, Grgo Martić), nešto bolje su obrađeni Nedić i Martić (ovaj čak na 16 stranica), a u kratkim crtama Buconjić i Knežević, i pogotovo Kraljević i Šunjić.

Značajno je Napotnikovo razglabanje u završnom dijelu, gdje upozorava na bosanske starine i osobito na narodnu pjesmu i na pojedina izdanja knjiga, npr. na Vukovu zbirku *Srpske narodne pjesme iz Hercegovine* (Beč 1866), u vezi koje spominje i Vuka Vrševića, zatim na zbirku Bogoljuba Petranovića *Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine* (1867. i 1870). Pri tom spominje Nijemca Franza Maurera koji u svojoj knjizi¹² opisuje Petranovića i njegovo djelo na kulturnom i nacionalnom polju. Navodi također đakovačku zbirku *Bosanske narodne pripovijetke* (Sisak 1870), te Vj. Livadića *Bosančice* (Zagreb 1882), S. N. Davidovića *Srpske narodne pjesme iz Bosne (ženske)*, (Pančevo 1884), zaključujući da »narod koji ima u svojim rudnicima toliko dragocjene pjesničke građe ne može biti izgubljen za razvijeni i kulturni svijet«.

Na zaključku pripominje Napotnik da je sadašnji kulturni i književni razvoj živnuo, što se pokazuje i mostarskim listom *Bosiljak Hercegovački*, koji izdaje Fran Miličević, zaključujući da »nešto više o sadašnjim književnim naporima bosanskih i hercegovačkih književnika ni uz najbolju volju nisam mogao doznati«.

**
*

Za ondašnjeg slovenskog čitaoca Napotnikova je knjižica svaka-ko značila otkriće. Kod nas u to vrijeme nije postojalo neko djelo koje bi prikazivalo razvoj bilo koje književnosti hrvatskosrpskog jezičnog izraza. Za orijentaciju još je uvijek služio Šafarik i njegova *Geschichte*; škrte zapise ili odlomke nalazimo u periodičnoj štampi,

¹² Franz Maurer, *Eine Reise durch Bosnien, die Saveländer und Ungarn*, Berlin, Julius Imme's Verlag, 366.

nešto se nađe u Miklošičevim i drugim srednjoškolskim čitankama, ali su ove bile više usmjerene na narodnu usmenu književnost i starije pisce i spomenike.

Napotnik je, međutim, na bazi svoga specifičnog interesovanja, dao cjelokupni prikaz književnog djelovanja u Bosni i Hercegovini od Matije Divkovića (iz sredine 16. stoljeća) pa do svoga suvremenika Martića. Istina, ova je slika izrazito jednostrana, makar u toj jednostranosti potpuna. Kako autor vodi računa samo o katoličkim piscima, a samo djelomično o nekatoličkim, kršćanskim, dobija se utisak da su za kulturu u Bosni i Hercegovini bili zaslužni samo prikazani pisci skupa s njihovom vjerskom organizacijom. Ovu tendenciju Napotnik ni ne krije, on nekoliko puta naglašava, kako je katolička organizacija čvrsta i njenom zaslugom može se navesti »tačan broj katoličkih žitelja i pažljivo se čuva broj onih imena i onih prerijetkih mjesta gdje su svojedobno bile kapele i crkve i samostani. Ni muslimani ni pravoslavni hrišćani nemaju tako brižljivo i uredno sređene zapise mjesta i broja vjernika. I stoga do godine 1878. nitko nije zapravo znao broja kršćanskih i muslimanskih Bošnjaka i Bošnjakinja pa ni vlada otomanska«.

Pri tom Napotnik ipak dodaje da su »srećom, franjevci nešto više slobode uživali negoli hrišćanski svećenici, slobode koja je datirala još od prvih vremena turskog nasilja«. Osim toga ne zaboravlja da su decenijama i decenijama svoj podmladak slali na školovanje u Đakovo, Zagreb, Strigon, čak u Rim, Ferraru i drugdje. Drugim riječima: Napotniku je jasno da su franjevci imali daleko povoljnije uvjete za svoj rad i da nikako nisu bili prepušteni sami sebi poput pravoslavnog svećenstva i stanovništva u Bosni i Hercegovini. Dalje pisac napominje da su iz povelje Fati Muhameda »potekle još i druge korisne privilegije i milosti uslijed kojih su se franjevci mogli slobodnije kretati nego pravoslavni svećenici«; no dodaje da su i franjevci »morali pretrpjeti mnoge muke i nevolje«. Mada zaključuje da je ondašnja kultura plod prvenstveno napora franjevac, nikako ne zaboravlja na narodnu pjesmu i visoko je uzdiže, a ne zaboravlja ni na ćirilicu, naglašavajući da su stariji pisci upotrebljavali »bukvicu ili staru bosansku ćirilicu kako je sami nazivaju«.

Narodnoj usmenoj književnosti u Bosni i Hercegovini Napotnik pripisuje posebnu ulogu, i to u nacionalno-kulturnom i opće kulturnom smislu. Pri tom navodi riječi njemačkog kritičara, koje je ovaj doduše zapisao povodom prijevoda slovenskih narodnih pjesama u obradi Anastazija Grūna, ali veli da se »ovo isto odnosi i na bosansko-hercegovački narod«.¹³

¹³ »Ein Volk, dessen poetische Psyche in solcher Verklärung den Deckel ihres Sarges bricht, ist als eine neu gewonnene Provinz, als ein neuer Zuwachs an Kraft, Eigenthümlichkeit und Schönheit im Reiche des menschlichen Fortschrittes und humaner Bildung zu begrüßen.« *Ostdeutsche Post*, 1880, br. 282.

Mihael Napotnik ipak utvrđuje misao da su Bosna i Hercegovina u povijesnom i kulturnom pogledu veoma zanimljive i bogate. Pri tom ulogu katoličke djelatnosti posebno neravnomjerno podvlači. U njemu je življe prisutna kategorija vjerske pripadnosti, nego koja druga. Tako ni franjevce ne opredjeljuje po nacionalnosti, s nekakvom nelagodnošću promatra »krivovjerno« pravoslavno svećenstvo te njegovu kulturnu djelatnost, koju izričitiije povezuje sa srpstvom; o muslimanima ne izražava nikakvih sudova. Vjerojatno je tome tako iz dva razloga: jer ih ne poznaje dovoljno i jer ih tretira kao inovjerne, a ne »krivovjerne« poput pravoslavnih. Također je zanimljivo da muslimane nikako ne povezuje ni posredno ni neposredno s Turcima, tretira ih kao inovjerno ali domorodno stanovništvo. U tome se možda već nazrijeva početak ondašnje austrijske političke taktike u Bosni i Hercegovini, kada je pravoslavno stanovništvo u pogledu vjerskog i nacionalnog osjećanja potiskivala i sve više vezivala za Srbiju kao pravoslavnu, i nasuprot austrijskim pretenzijama u Bosni i Hercegovini, ne neopredjeljenu zemlju. Pored toga Napotnik opredjeljuje i ulogu turske vladavine: »Koliko valjanoga i korisna za opću prosvjetu i opći odgoj bili bi uz mogli načiniti na tijelu i duhu jaki sinovi zlatne Bosne i kršne Hercegovine u četiri stotine godina, da ih nije bio gušio i harao teški jaram neprosvećenoga Turčina.«

Zaključak da se Napotnik pišući ovo djelo rukovodio bar koliko kulturnom toliko i konfesionalnom privrženošću¹⁴, ne bio bi nepravedan i netačan. Pored toga očita je njegova »čuvstvena«, slavenska privrženost žiteljima Bosne i Hercegovine, oduševljenje zemljom, pogotovu Sarajevom, gradom posve muslimanskog izgleda i »mnogo tisuća i tisuća stanovništva«, kako veli Napotnik. Uvjeren je također u to da prikazana prosvjeta i kultura »ne suprotstavlja se prosvjeti narodnoj, nego svestrano pomaže pravu prosvjetu, razvija i utemeljuje korist svakoga naroda i narodića«.

¹⁴ Napotnik je s izrazito ovakvog vidika posegnuo nešto kasnije u slovensku literarnu kritiku povodom Aškerčevih pjesama. Usp. Anton Slodnjak, *Zgodovina slovenskega slovstva*, ured. L. Legiša, SM Ljubljana 1961, str. 288.